

КОЗАЦЬКА СТАРШИНА МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКУ І ПРЕДКИ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Особливе значення для формування особистості письменника Миколи Гоголя та його творчих імперативів мав вплив козацького ландшафту як унікального й складного комплексу української історії. Миргородське козацтво – в переказах предків роду, сусідів, старих козаків Миргородщини – стало базою до зародження творчої домінанти молодого Гоголя.

Письменник, який із юних літ цікавився козацькою старовиною, не міг не використати історичний і життєвий досвід верств, близьких до сім'ї Гоголів-Яновських як у плані територіальному, так і в плані родинному та соціокультурному. Діапазон спілкування родини майбутнього письменника був дуже широким. Те козацько-старшинське й шляхетське середовище, в якому проходило життя Гоголів-Яновських у другій половині XVIII – на початку XIX століть, особливості побутування, характер стосунків, уподобань, зацікавлень осіб, що входили до нього, знайшли відображення у прозових творах Миколи Гоголя.

Здебільшого дрібні й середньої руки поміщики, вихідці із значного козацтва Миргородського полку – саме ця категорія населення, з її нерідко патріархальним, традиційним укладом життя, козацькими ідеалами, приваблювала Гоголя-письменника. У знайомому з дитинства оточенні він бачив особливу романтику й поезію, що межували у нього з легким сумом і ностальгійними настроями, надто в далекому Петербурзі, який своїм блиском і величчю так різко відрізнявся від тихої, затишної й любної серцеві письменника Миргородщини. Саме це середовище дало молодому Миколі Гоголю багатий матеріал для його творчості.

Відгомін старого козацького світу в першій чверті XIX століття ще зберігся на колишніх полкових теренах Миргородщини й створив ту неповторну ауру, в полоні якої опинився юний Микола Гоголь. За років молодості письменника ще були живі в пам'яті миргородської людності стародавні вільнолюбні традиції степового лицарства. Нащадки козацької старшини, перетворившись на межі XVIII – XIX століть у дворян-поміщиків, ще не забули велич і славу своїх батьків та дідів. Уплив російської культурної традиції ще не встиг витіснити в цих сім'ях звичок давнього старосвітського українського побуту, що особливо міцно трималися в невеликих містечках, селах і хуторах Миргородщини.

Розглядати творчість Миколи Гоголя не можливо без знання тих пластів місцевої історії, які сформували підґрунтя його письменницького досвіду. Це, чи не в першу чергу, історія миргородського козацтва, до якого належав дід Гоголя Панас Дем'янович Гоголь-Яновський та його численні друзі, сусіди, товариші по службі й знайомі.

Такий аспект гоголезнавчої проблеми, як зв'язки предків Миколи Гоголя, зокрема його діда Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, з миргородським козацтвом, досі майже не досліджувався. Саме тут, на нашу думку, заховані первинні, глибинні, генетичні витоки української душі великого письменника.

Автономістські прагнення української козацької еліти останніх десятиліть XVIII століття, трагедія ліквідації козацтва 1782 року, перетворення козацької старшини на дворянство, його зросійщення – все це довелося пережити миргородській людності на рубежі XVIII і XIX століть. Микола Гоголь, народжений на початку XIX століття, своєю вразливою душею відчув усю катастрофічність, трагічну глибину цих тектонічних зрушень у долі українства, усвідомив незворотність доби колишнього степового лицарства, передбачив безодню безперспективності, в яку російські можновладці ввергли його народ. Звідси безмежно тужний вигук Гоголя "Сумно!", який не раз на всі лади прозвучав у його творах.

Наша стаття є скромною спробою розширити традиційні обрії гоголівського оточення, показати батьківщину письменника за часів життя його діда на ширшому соціальному тлі, представити її в цікавих і досі мало знаних особистостях тієї епохи, в реальних людях XVIII – початку XIX століть.

Як бойова й військово-адміністративна одиниця Миргородський полк існував до початку 1782 року, коли, згідно з указом імператриці Катерини II від 16 вересня 1781 року, було ліквідовано козацький устрій в Україні. Проте сам процес перетворення Миргородського полку в регулярні частини російської армії тривав ще понад рік, аж до весни 1783 року.

Дід письменника Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, козак Миргородського полку – одна з тих постатей минулого, про яку існують суперечливі біографічні дані. Дослідник історії родини Гоголів В. Чаговець, посилаючись на послужний список Панаса Дем'яновича, стверджував, що той народився 1738 року, а вступив на службу 1757 року [1, с.27]. Такі самі дати підтверджує й "Малоросійський родословник" В. Модзалевського. Інший же документ – формулярний список Панаса Дем'яновича Яновського, датований 27 лютого 1788 року, вказує, що на той час йому

виповнилося 48 років (отже, народився він 1740 року); дата ж вступу на службу – 8 січня 1755 року [2, арк.13в.].

Походив Панас Яновський із священицької родини села Кононівка Лубенського повіту. Він здобув добру освіту в Київській академії, володів, крім української й російської мов, латиною, польською, грецькою й німецькою мовами. Навчав цих мов дітей заможних і знатних дідичів, зокрема й свою майбутню дружину Тетяну Семенівну, доньку бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба.

За родинним переказом, Панас Дем'янович одружився з Тетяною Лизогубівною всупереч волі її батьків, викравши наречену з батьківського дому [3, с.30,38]. Лизогубам був небажаний шлюб їхньої доньки з простим поповичем Панасом Яновським, бо самі вони належали до дуже знатного роду: Тетяна Семенівна була праправнукою гетьмана Петра Дорошенка, правнукою гетьмана Івана Скоропадського, онукою переяславського полковника Василя Танського. Тому тільки через багато років після одруження Тетяни Лизогуби змирилися з доньчиним вибором.

Ольга Василівна Гоголь-Головня, сестра письменника Миколи Гоголя, стверджувала, що після одруження Тетяна Семенівна й Панас Дем'янович Яновські ще протягом деякого часу жили в Кононівці й лише згодом переїхали до хутора Купчиного на Миргородщину (цей хутір за різних часів протягом XVIII століття мав кілька назв – Купчинський, Купчинівський, Лизогубівський, Говтва, Яновщина, Василівка). І справді, 1757 року, вже служачи полковим канцеляристом Миргородського полку в містечку Сорочинці (там було полкове правління), Панас Яновський підписував деякі документи все ще як житель села Кононівка [4, арк.72].

Із 8 січня 1756 року Панас Дем'янович служив миргородським полковим канцеляристом, а з 8 вересня 1758 року до 1759 року – військовим канцеляристом у Генеральній Військовій канцелярії в Глухові. Це був типовий шлях, який проходила молодь із української адміністративної еліти. Згодом, упродовж трьох років П. Яновський, служив у Миргородській лічильній комісії, а далі знову повернувся військовим канцеляристом до Генеральної канцелярії. Саме в 50-х – 60-х роках, як свідчить родинний архів Гоголів-Яновських, Панас Дем'янович часто доставляв листи козацької старшини з Глухова до Сорочинців і в зворотному напрямку.

Під час російсько-турецької війни 1768-1774 років він брав участь у Кримському поході 1771 року. В 1772-1774 роках “находився канцеляристом беспорочної служби”, далі “по команді освидетельствован” [2, арк.13в.], тобто одержав свідоцтво про службу. Під судом і слідством, як вказано в формулярному списку, Панас Дем'янович ніколи не був.

Ретельний виконавець покладених на нього обов'язків, П. Яновський, однак, з якихось причин довго не одержував підвищення на службі. Ще 1764 року він зробив подання про призначення його на посаду полкового хорунжого в Миргородський полк, але тоді “резольюції не последовало”. 1773 року Панас Яновський знову подав аналогічне “доношеніє”, з приводу чого 18 березня 1773 року чотири впливових особи зробили подання з проханням призначити військового канцеляриста П. Яновського на “вакансовое место” миргородського полкового хорунжого. Документ підписали князь Платон Мещерський, Василь Туманський, Іван Журавка і Яків Козельський [5, арк.1-13в.]. Троє останніх були представниками військової еліти в Глухові. Панас Дем'янович, як бачимо, прагнув служити ближче до своєї домівки, але, як видно із формулярного списку 1788 року, посади миргородського полкового хорунжого він так і не домігся.

1782 року, очевидно переконавшись у безперспективності військової служби (на той час уже розпочався процес ліквідації козацьких полків), він таки переїхав із Глухова до Миргородщини, до свого маєтку в Купчиному. Із 7 липня 1782 року Панас Дем'янович служив полковим писарем у Миргородському полку. Але й тут справи потребували частих від'їздів. 1785 року Панас Яновський, як людина з доброю освітою, був вибраний місцевим дворянством для роботи в “учрежденной в городе Киеве о разборе дворянства дел комиссии” [6, с.657]. 15 квітня 1787 року Панас Дем'янович нарешті одержав при відставці офіцерське звання секунд-майора. На запитання анкетної графи, чи гідний він продовження штатської служби й підвищення чину, стояла відповідь: “на благорассмотрение вышней власти”. Питання вирішилося так: 1788 року Яновський уже служив у земському суді Говтв'янського повіту [2, арк.2] (хутір Купчин – Яновщина тоді входив до цього повіту).

По закінченні цивільної служби Панас Дем'янович осіло жив у своїй Яновщині. Він підтримував постійні контакти з колишніми товаришами по службі – як зі своїми близькими сусідами, так і з більш далекими, знайомими ще з козацьких часів.

Дата смерті діда Миколи Гоголя точно не відома. Деякі дослідники вважали, що він помер ще до одруження свого сина Василя. Однак це не так. Цілком імовірно, що життя Панаса Дем'яновича Яновського закінчилося між 1811 і 1813 роками. 1811 року він іще був живий. Про це свідчать записи в метричній книзі яреськівської церкви Різдва Христового про одруження, народження й хрестини підданих Панаса Яновського [7, арк.67,93зв.,136,139зв.]. А от невдовзі, 1813 року дідич Олексій Данилевський купував землю в хуторі в Тетяни Семенівни Гоголь-

Яновської [8, арк.2] (саме в неї, а не в Панаса Дем'яновича), тож, можливо, діда Миколи Гоголя вже не було серед живих.

Період служби Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського в Глухові уможливив йому широке коло спілкування й знайомств. У Генеральній військовій канцелярії зосереджувалися всі управлінські структури України – адміністративні, судові, фінансові, сюди сходилися дипломатії, тут народжувалися гетьманські універсали, розглядалися козацькі й міщанські справи, накопичувався величезний архів.

На час служби П.Д. Гоголя-Яновського в Глухові припадають значні структурні зміни в адміністративно-територіальному устрої України. З 1763 року в Україні було запроваджено, крім полкового й сотенного адміністративно-територіального поділу, ще й поділ повітовий. Миргородський полк поділився на два повіти (судово-адміністративні округи) – Миргородський і Остап'ївський. Були створені окремі Миргородський і Остап'ївський суди – земські, міські й підкоморські.

Територія Говтв'янської сотні Миргородського полку була поділена між цими двома новоствореними повітами. Саме через це спостерігаємо стосунки Панаса Гоголя-Яновського з козацькою старшиною, посадовцями й чиновниками як Миргородського, так і Остап'ївського повітів, котрі, як і раніше, залишалися тісно пов'язаними між собою спільною полковою структурою.

1764 року указом Катерини II було зліквідоване гетьманство, й управління Лівобережною Україною відійшло до Другої Малоросійської Колегії. В складі її апарату й продовжував службу Панас Дем'янович Гоголь-Яновський на посаді військового канцеляриста.

Дід Миколи Гоголя цікавився історією знатних родин Миргородського краю, зберігав старовинні документи. В домашньому архіві Гоголів-Яновських є копія 70-х років XVIII століття (часу, коли Панас Дем'янович служив у Генеральній військовій канцелярії в Глухові) з документа 1751 року за підписами старшин Миргородського полку Ф. Козачківського, Т. Кальницького, С. Родзянка, Є. Родзянка, П. Богаєвського, В. Зарудного [9, арк.1-2зв.]. Панаса Дем'яновича знала вся миргородська полкова старшина. Зокрема, зберігся лист Федора Остроградського (в 70-х роках миргородського полкового судді) із містечка Турбаїв до П. Яновського в Говтву 1788 року, в якому знатний пан засвідчує Панасові Дем'яновичу свою повагу [10, арк.1-2].

Микола Гоголь, очевидно, мав не надто тривалий період спілкування зі своїм дідом – тільки в ранньому дитинстві. Однак життєвий досвід Панаса Гоголя-Яновського, відгомін його служби на посаді військового канцеляриста в Глухові, відлуння його розповідей вгадуються в багатьох ранніх творах Миколи Гоголя. Ось у повісті "Втрачена грамота" дячок Фома Григорович переповідає бувальщину про свого діда, нібито посланого гетьманом до цариці з грамотою: "За тодішніх часів якщо зібрати з усього Батурина грамотіїв, то нічого й шапки підставляти, – в одну жменю можна було всіх укласти" [11, с.138]. Місто Батурин у 1750-1764 роках було резиденцією гетьмана Кирила Розумовського, і Панасові Гоголю-Яновському досить часто доводилося курсувати між Глуховом і Батурином у службових справах. Так само згадується в цій повісті й шлях від міста Конотопа до Батурина. І навіть вигук жалю: "Ні, минулися часи: не побачити більше запорожців!" – сприймаємо не інакше, як слова старого Панаса Яновського, бо так могла сказати тільки людина, яка добре пам'ятала ту епоху.

Не випадково в повісті М. Гоголя "Страшна помста" саме в Глухові старий сліпий бандурист веде свою пісню про нелюдський злочин брата, за який настає не менш жахлива кара. Напевно, Панас Дем'янович чимало розповідав своєму синові Василеві Панасовичу про старовинні глухівські й батуринські справи, а той міг переказати ті оповіді своєму синові Миколі. А втім, і сам Микола Гоголь, маючи чудову образну пам'ять, у 4-5-річному віці вже був здатний запам'ятати розповіді діда Панаса.

Про близьке знайомство Панаса Гоголя-Яновського з миргородською козацькою старшиною свідчить такий факт. Протягом 1781-1782 років у Миргородському земському суді розглядалася справа про майнову суперечку між Панасом Дем'яновичем, з одного боку, та "надвірною радницею" Євдокією Василівною Туманською, з іншого боку, за володіння хутором Купчиним [про це див.: 12, с.81-84]. У зв'язку з цим позовом незаперечне право Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського на хутір Купчин підтвердили своїми свідченнями дві поважні особи – колишні миргородські полкові судді Федір Максимович Козачківський і Петро Олексійович Галахівський [13, арк.1-1зв.].

До речі, Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, служачи в Глухові, був знайомий із родиною Туманських. 1760 року старший полковий канцелярист Миргородського полку Марко Козиненко передавав листа з Сорочинців до Глухова Василеві Григоровичу Туманському через Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського [14, арк.1зв.]. А 1773 року, як уже зазначалося, Василь Туманський разом із іншими особами українського елітного прошарку просив призначити Панаса Дем'яновича на посаду миргородського полкового хорунжого.

Гоголі-Яновські наприкінці XVIII століття були не єдиними власниками хутора Купчиного. Їхніми близькими сусідами в хуторі було кілька знатних козацько-дворянських родин – Лісницькі, Данилевські, Остроградські. Знамениті козаки **Лісницькі** – нащадки миргородського полковника (1651-1659) Григорія Лісницького, одного з найбільших прихильників гетьмана І. Виговського й противника промосковської політики. Ще від часів Богдана Хмельницького Лісницьким належали містечко Шишаки й село Матяшівка Шишацької сотні Миргородського полку. Численні представники цього роду протягом усього XVIII століття були не останніми людьми в полку. Онуки миргородського полковника Григорій Данилович і Роман Данилович Лісницькі займали посади, відповідно, миргородського полкового сотника й шишацького сотника. Сотницький уряд у Шишаках протягом різних років XVIII століття утримували також Федір, Михайло й Микола Дем'янович Лісницькі. Рід розростався, збагачувався. До гетьманських надань Лісницькі доточували ще й “благоприобретенные”, тобто куплені землі й довколишні хутори.

Правнук миргородського полковника Дем'ян Романович Лісницький, значковий товариш Миргородського полку, 1737 року володів селом Матяшівкою, мав садибу з підсусідками в Миргороді, приїзний двір у містечку Сорочинцях [15, арк.10зв.; 16, арк.497,750]. Серед їхніх маєтностей була й частина хутора Купчиного – 22 хати. Д.Р. Лісницький із дружиною Євдокією Василівною Перехрестовою-Осиповою видали свою доньку заміж за Лева **Данилевського** (Лапу-Данилевського), який у 70-х роках XVIII століття успадкував від неї двори в хуторі Купчиному [17, с.192]. Інша ж частина хутора Купчиного належала Семенові Лизогубові (згодом його зятеві Панасові Гоголю-Яновському). Зовсім мала частка хутора – 5 душ – Миколі Дем'яновичу Лісницькому, шишацькому сотникові (1769), миргородському полковому осавулові й колезькому асесорові [18, арк.1зв.; 19, арк.399; 20, с.256] та 9 душ – його братові Григорієві.

Григорій Дем'янович Лісницький жив у спадковому маєтку в містечку Шишаках, але часто бував і в Купчиному, де спілкувався з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським та його родиною. 1781 року в Миргородському гродському суді розглядалася справа Григорія Шабельника – прикажчика купчинського маєтку Панаса Дем'яновича. Шабельника було звинувачувано в якихось негідних учинках. Саме Григорій Лісницький узяв тоді Шабельника на поруки, “с тем, что он будет себя весть честно и постоянно, от всех худих поступков” [21, арк.1]. З Лісницькими мав стосунки й син Панаса Дем'яновича – Василь Панасович Гоголь-Яновський [22, арк.1зв.-2; 23, арк.1-1зв.], батько письменника.

Гоголі-Яновські були близько пов'язані стосунками різного характеру – родинними, сусідськими, майновими, господарськими – з відомими козацько-дворянськими родами, родичам Лісницьких – Кованьками, Перехрестовими-Осиповими, Данилевськими.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський ще застав часи правління передостаннього миргородського полковника Федора **Остроградського** (1752 – близько 1770). Син Остроградського – Павло Федорович (1730 – до 1813), підкоморій Миргородського полку в 1764-1787 роках, депутат шляхетства Миргородського повіту (1784), мав 1395 душ обох статей, із них 25 душ належали йому в хуторі Купчиному, тож він добре знав і головних власників цього хутора – Гоголів-Яновських. 1784 року Павло Остроградський підписав грамоту Панасові Гоголю-Яновському про внесення його сім'ї до родовідної книги Київського намісництва [24, арк.2-5].

Дружина Павла Остроградського – Марія Петрівна Галецька – була донькою гадяцького полковника (1738 – 1754) Петра Семеновича Галецького. Панас Гоголь-Яновський досить часто спілкувався з родиною **Галецьких**, яка мала в містечку Багачці тодішнього Говтв'янського повіту 8 дворів і 67 бездвірних хат [17, с.117], а також 59 душ у слободі Семенівці того самого повіту. Під час служби в Глухові Панасові Дем'яновичу нерідко доводилося виконувати функції зв'язківця між козацькою старшиною Полтавщини й глухівськими посадовцями в гетьманській резиденції й Малоросійській Колегії. Так, наприклад, у січні 1763 року миргородський полковий суддя Федір Козачківський у листі з містечка Сорочинців до Панаса Дем'яновича в Глухів просив його передати листа для пані “полковниці Галецької” [25, арк.2]. Деякі представники роду Галецьких у 70-х роках XVIII століття жили також у містечку Яреськах [26, арк.21], де часто бували Гоголі-Яновські.

Одним із знаменитих сучасників і сусідів Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського був останній миргородський полковник Федір Григорович **Заньківський** (1724 – до 1802), який мав звання бунчукового товариша. В 1771-1782 роках він очолював Миргородський полк, мав резиденцію в Сорочинцях. Під орудою полковника Ф. Заньківського Панас Гоголь-Яновський брав участь у Кримському поході початку 70-х років. По ліквідації полку 1783 року Заньківський одержав чин бригадира. Федір Григорович перебував у шлюбі з донькою полтавського полкового обозного Рунівського. Заньківські мали садибу в селі Крутому Березі під Полтавою, слободу Перещепине, підданих у містечку Сорочинцях [27, арк.73зв.,74]. У Говтв'янському повіті Федору Заньківському належали: частина села Перевозу й частина села Баранівки, 17 душ у хуторі Малинівському, 14 душ у хуторі Семенівському, 4 душі в хуторі Хоружівському, 10 душ у хуторі Колесниковому. Мав

підданих у хуторах Устивицької сотні – Овнянському й Остріжному, в хуторах Сорочинської сотні [20, с.124,132,253,259,262,263,271,276].

Своїх доньок Федір Заньківський повідавав за поважних людей. Мотрона Федорівна одружилася з миргородським полковим хорунжим Іваном Московим, Варвара Федорівна – з надвірним радником Андрієм Олександровичем Дублянським, а Анастасія Федорівна – з майором, статським радником, високопоставленим чиновником Чернігівського земського суду Іваном Якимовичем Канієвським [28, с.475; 29, с.121,279].

Канієвські – дідичі Переяславського полку – постійно мали стосунки з козацькою старшиною Миргородського полку. 1763 року миргородський полковий хорунжий Марко Козиненко з Сорочинців передавав через Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського якогось важливого листа до Івана Капітоновича Канієвського, котрого Яновський мав розшукати в Глухові або в Батурині [30, арк.1-1зв.].

У дворянському довкіллі “благословенних говтв'янських місць”, у близькому оточенні родини Гоголів-Яновських другої половини XVIII століття досить відомою особою була пані **Віткевичева**, дружина, а згодом удова бригадира. 1748 року бригадир Віткевич намагався привернути у своє підданство жителів села Перевозу Ковалівської сотні сусіднього Гадяцького полку, а ті чинили йому опір, домагаючись прав козацтва [31, арк.1-13]. Напевно, Віткевич невдовзі помер, бо вже навесні наступного року село Перевіз належало “бригадирші” Віткевичевій [32, арк.128]. Вона мала підданих також у селі Портянках тієї самої сотні, в хуторах Грицютівському й Матвіївському. В 80-х роках XVIII століття всі вищеназвані населені пункти перебували в адміністративному підпорядкуванні Говтв'янського повіту, так само, як і гоголівська Василівка. Дві хати належали Віткевичевій у селі Семереньках, де більшістю дворів володіли Данилевські, приятелі Гоголів-Яновських.

Зберігся лист пані Віткевичевої 1747 року, написаний із Сорочинців до Івана Андрійовича Полетики (1722-1783), відомого українського лікаря, її сусіда; листа написано з приводу господарчих справ [33, арк.1-3]. Документи свідчать, що це була досить діяльна пані, принаймні, у відстоюванні своїх майнових справ. Одна з таких справ бригадирші Віткевичевої розглядалася в Генеральній канцелярії в Глухові в 1762-1763 роках. Її ходом цікавився миргородський полковий суддя Федір Козачківський, розпитуючи про це в Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського в листі до нього в Глухів [25, арк.1зв.].

Дід і батько Миколи Гоголя добре знали рід знатних козаків Миргородського полку, дворян **Ляховичів** – своїх сусідів у Говтв'янському повіті. Матвій Іванович Ляхович, миргородський полковий суддя в 1765-1770 роках, був власником хутора Матвіївського та ще кількох хуторів у Говтв'янському повіті. Крім того, він мав 12 хат посполитих у містечку Сорочинцях, овечий завод, що славився на всю округу смушками. На уряді полкового суддівства в другій половині XVIII століття був і його родич Антін Ляхович, 1781 року власник хутора Салівського Шишацької сотні [34, арк.60; 20, с.158].

Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського добре знав також Федір Ляхович, сорочинський сотенний отаман (1765), поручик (1787), засідатель і член розправи Миргородського повітового суду (1791-1796) [35, арк.Ззв.; 36, арк.1зв.]. Федір Ляхович разом із “вдовствующею судьиною полковою Ляховичевою” (тобто вдовою миргородського полкового судді Матвія Ляховича), з Федором Заньківським, останнім миргородським полковником, і бунчуковим товаришем Левом Данилевським володіли селом Перевозом Говтв'янського повіту. Із Ляховичами спілкувався також Василь Панасович Гоголь-Яновський.

Особливо близькі стосунки склалися в Панаса Гоголя-Яновського з Федором **Клименком**. У родинному архіві Гоголів зберігся 21 лист Федора Клименка (Клименкова) до Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського і його дружини Тетяни Семенівни. Листування розкриває характер їхніх взаємин – приятельських, сусідських, господарських.

Федір Григорович Клименко (народився 1743 року) походив з козацької старшини Миргородського полку, за термінологією XVIII століття, “з малоросійського шляхетства”. Службу в війську він розпочав 16-літнім юнаком, напевно, закінчивши (як і майбутні персонажі Миколи Гоголя – сини Тараса Бульби) бурсу, бо 1761 року вже став полковим канцеляристом. 1768 року одержав звання значкового товариша. 1771 року, як і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський, брав участь у Кримському поході. З 27 березня 1772 року до 1783 року був на уряді останнього сотника Шишацької сотні Миргородського полку. 1781 року здобув почесне звання бунчукового товариша. У квітні 1783 року, коли з наказу царського уряду ліквідувався Миргородський полк, сотник Клименко не виявив бажання служити далі в російській армії [37, арк.2,41зв.-42]. У той самий час, маючи за плечима 40 літ, Федір Клименко не захотів сидіти у своєму маєтку без діла і став до цивільної служби – земським справником Говтв'янського повіту [38, арк.1-1зв.]. 1791 року мав чин колезького асесора [19, арк.415зв.].

Ф. Клименко був дідичем середньої руки – мав 180 душ. Жив у містечку Шишаках, що за 12 верст від хутора Купчиного. Разом із братом Олексієм, військовим товаришем Миргородського полку, вони мали кілька невеликих, на 4-8 хат, хуторів у Шишацькій сотні. Один і них, хутір Клименки, лежав усього за одну версту на південний захід від гоголівської Яновщини. Крім того, Федір Клименко був власником хуторів Трипільської Балки (15 душ) і Хвощевого (66 душ) Говтв'янського повіту [20, с.159,239,275]. Мав чимало розкиданих у різних місцях своєї сотні “грунтів”, нив, лук, лісків тощо. В урочищі Стінці, що біля хутора Купчиного, його земля межувала з угіддями Панаса Дем'яновича Яновського, через що іноді, незважаючи на приязні стосунки обох сусідів, поміж ними виникали суперечки, які, щоправда, тут таки й залагоджувалися [39, арк.1].

Обидва приятелі часто спілкувалися, їздили сім'ями один до одного в гості, приїздили на обіди чи вечері, з нагоди родинних свят, навіть ображались, коли хтось із них не заїздив по дорозі в гості. В одному з листів Клименко запрошував Панаса Дем'яновича і Тетяну Семенівну до себе на свято “сина мого Осіюші” [40, арк.1], давав рецепти лікування від застуди. Друзі надавали один одному взаємну допомогу в веденні господарств, наприклад Федір Григорович пропонував Панасові Дем'яновичу, при потребі, набрати з його клуні 10 возів соломи або дозволяв косити на своїй землі очерет.

Деякі листи Федора Клименка до Панаса Гоголя-Яновського написані з хуторів Єрок і Королевого [41, арк.1-2; 42, арк.1-2] (обидва Говтв'янського повіту) – ймовірно, там була частина маєтностей сотника. 1794 року Федір Клименко як дворянин, що добре знав рід Яновських, засвідчив і підписав родовідне свідоцтво Панаса Дем'яновича про те, що лікар Іван Петрович Яновський є двоюрідним братом Панаса [43, с.135]. Коли ж Панас Дем'янович захотів придбати для своєї садиби церкву в селі Перевізці, Федір Григорович сприяв йому в цій справі [про це див.: 12, с.240-243].

Клименко, як й інші миргородські поміщики, возив своїх дітей на навчання до Петербурга, що вважалося тоді престижною справою в середовищі дрібного дворянства, яке нещодавно вийшло з козацтва. Старший син шишацького сотника Федір Федорович Клименко 1797 року вже служив у армії, 1809 року мав звання майора, був нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеня [44, с.77].

Раннє листування Клименка і Гоголя-Яновського велось українською мовою, так, наприклад, Федір Григорович писав: “Лінтяї люде ваші. Видно, нудненько їм косить очерет”. Але в листах пізнішого часу, кінця XVIII століття, переважає російська мова, з густими вкрапленнями української лексики й українських мовних зворотів.

В одному з листів до друзів Клименко писав: “Любезнейшие Панове сватове Афанасий Демьянович и Татяна Семеновна. Фалюсь вам, любезнейшие наши, благодарении Господу Богу, жена моя разрешенна от бремени благополучно и родила мне сына Григория. Для сего радостного случая прошу Вас покорнейше пожаловать сей день хотя [...] вашим приятнейшим посещением”. Далі йдеться про Василька (сина Панаса Дем'яновича), якому сподобаються коники. І на берегах листа – дописка “Ирина Сем: [тобто, Семенівна – Л.Р.] кланяется вам...” [45, арк.1].

Гоголі спілкувалися і з братом шишацького сотника Олексієм Григоровичем Клименком і з Семеном Клименком [23, арк.1]. Варто сказати, що багаторічне спілкування Гоголів із Клименками залишило слід у пам'яті молодого письменника, і через кілька років він увів до першого тому поеми “Мертві душі” реальний сюжет із життя одного з Клименків вже у вигляді факту біографії свого вигаданого персонажа Чичикова.

До знайомих родини Гоголів-Яновських належали дрібні дворяни **Гурини**, про яких, зокрема, згадувала сестра письменника Ольга Василівна Гоголь. Ще Панас Дем'янович знав шишацького козака Василя Гурина (Гуринова), трохи старшого за віком, військового товариша, сотенного хорунжого Миргородського полку, який 1776 року служив возним [37, арк.20], тобто судовим виконавцем. 1791 року в містечку Шишаку жили значковий товариш Федір Гурин та відставний корнет Павло Гурин із дружиною Марією Іванівною [19, арк.400,414зв.].

Гоголівські знайомці **Тимошенки** належали до козацької верхівки містечка Устивиці. Максим Тимошенко 1725 року був наказним сотником Устивицької сотні Миргородського полку в той час, коли дійсного сотника було “не определено” [46, с.75]. А його наступник і родич Василь Тимошенко служив на уряді устивицького сотника як повносправний старшина у 30-х роках XVIII століття. Помер він раніше 1763 року [4, арк.110].

Тимошенки були найзаможнішими козацькими дуками на теренах Шишацької й Яреськівської сотень, у самих Яреськах, у селі Туху (Федунці). Влас Тимошенко (народження 1743 року), військовий товариш, знав Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, майже свого ровесника, і як козака Миргородського полку, і як сусіда. Влас, як і більшість козаків його кола і стану, проходив канцелярський вишкіл у полку. Під час російсько-турецької війни 1768-1774 років брав участь у військових походах у складі Другої армії та в Кримському поході [37, арк.4зв.]. За статками Влас Тимошенко був біднішим від Панаса Яновського, він мав 61 душу кріпаків чоловічої статі. Добре

знаючи рід свого сусіда, він 1794 року засвідчив його родовідну грамоту своїм підписом: “Порутчик Власий Тимошенко” [43, с.135] (на той час уже вважалося за необхідне доводити свою причетність до шляхетної, себто дворянської верстви додаванням російського -ов).

З усіх довоколишніх козацьких хуторів найближчим за відстанню до садиби Гоголів був хутір **Шарлаїв**. Він майже впритул прилягав до Яновщини з південного заходу. Заможні козаки Федір та Яким Шарлаї з синами служили в Миргородському полку ще за доби полковника Данила Апостола. У 80-х роках XVIII століття військовий товариш, сотенний осавул Нестор Шарлай, а в 90-х роках поручик, жив у містечку Шишаку. Його автограф бачимо на документах серед підписів поважних осіб із козацько-дворянського товариства Миргородського полку й повіту [47, арк.3]. 1788 року, служачи в Говтв'янському земському суді, Панас Дем'янович Гоголь-Яновський у міру своїх сил намагався допомогти у розгляді справ своїх сусідів Шарлаїв [41, арк.1зв.].

Сусідом Панаса Гоголя-Яновського був військовий товариш Миргородського полку Петро **Генбач**, сотенний отаман, який мав кілька хуторів у Говтв'янській сотні. Ровесник Панаса Дем'яновича (Генбач народився близько 1739 року), він так само, як і дід Гоголя, був учасником російсько-турецької війни, брав участь у походах 1768, 1769, 1773, 1774 років [37, арк.2зв.,18]. Належав він до козаків середнього достатку, маючи всього 10 душ чоловічої статі. Після ліквідації Миргородського полку не захотів продовжувати військову службу в російській армії і зайнявся господарюванням на землі.

Біля містечка Яресьок мав невеликий хутір і кріпаків значковий товариш, полковий канцелярист (1781), а згодом поручик Іван **Семеняка**. Славилося його урочище Семенячин садок. Його син корнет Григорій Іванович Семеняка у 30-х – 40-х роках XIX століття мав садибу поблизу гоголівської Яворівщини. Сестра Миколи Васильовича Гоголя Ольга Василівна дружила з цією родиною.

Дворяни **Воронянські** – теж щонайближчі сусіди родини Гоголів-Яновських. Ще 1778 року в “фурорі Лизогубівському” (майбутній Яновщині) мешкав якийсь Терентій Воронянський [48, арк.1]. За півтори версти на північний схід від садиби Гоголів був хутір Воронянщина, де господарював поміщик Воронянський, із яким дружили Гоголі.

Особливе місце в гоголівському довіллі посідало містечко Яреськи Миргородського полку. Там жила численна рідня, свояки, куми Гоголів-Яновських, зокрема родини Трощинських, Косярівських, Леонтьєвих, Долгових та інших. Там виховувалася мати майбутнього письменника Марія Іванівна Косярівська.

Діда Миколи Гоголя добре знав яреськівський сотник Йосип Андрійович **Долгов**. Зберігся документ 1779 року – “верюющий открытый билет”, тобто вірчий лист Лева Данилевського, даний Панасові Дем'яновичу Яновському. Цей папір підписаний свідком Йосипом Дольовим [49, арк.1] і скріплений його іменною печаткою.

Що це була за людина? Долговим його “охрестила” тодішня писарська традиція. Насправді ж це – знатний козак Йосип Довгий (Долгий, народився близько 1706-1709 років), походженням “із малоросійського шляхетства”. 1728 року він уже служив у Лубенському полку. 1733 року брав участь у Польському поході, 1736 року ходив у один із найтяжчих походів – Кримський, був при взятті Очакова. 1757 року значковий товариш Лубенського полку Йосип Довгий писав “доношеніє” до Миргородської полкової канцелярії з проханням про призначення його сотенним отаманом Городиської сотні Миргородського полку [17, с.255]. З 1763 року служив сотником у компанійських полках, а з 25 травня 1769 року він уже на уряді яреськівського сотника, на якому був аж до скасування полкового ладу. 1779 року сотник Йосип Долгов виступав депутатом Миргородського полку. 1772 року Йосипа Довгого вшановано званням бунчукового товариша, яке надавалося тільки найповажнішим козакам. А він був саме таким – і за віком, і за заслугами; у реєстрі Миргородського полку 1783 року його ймення записане другим після миргородського полковника Ф. Заньківського [37, арк.2].

13 листопада 1780 року в яреськівській церкві Різдва Христового 70-літній удівець Йосип Долгов узяв шлюб зі вдовою Ганною Матвіївною Трощинською (до заміжжя Косярівською) – рідною сестрою іншого діда Миколи Гоголя за жіночою лінією, Матвія Івановича Косярівського. Тож Гоголі-Яновські, Трощинські, Косярівські й Долгови входили до одного родинно-сусідського кола.

Долгов володів кількома невеликими хуторами (4-5 хат) у Яреськівській і Городиській сотнях Миргородського полку. 1787 року разом із Дем'яном Трощинським і поміщиком Базилевським був співвласником хутора Бузового [20, с.140,155,242]. Йосип Долгов вважався дідичем середньої руки, за ним числилося 160 душ чоловічої статі. Після ліквідації полкового устрою яреськівський сотник Долгов став колезьким асесором. Він помер у Яреськах 24 серпня 1788 року у віці 82 літ. Імення ж його вдови Ганни Матвіївни, яка в документах іноді записана як Долгова-Трощинська, “колезької асесорші”, яреськівської поміщиці, подибуємо в численних документах початку XIX століття. Двоюрідна бабуся Миколи Гоголя, яку він згадує в своїх листах додому, дожила до глибокої старості й покинула цей світ року 1833.

У Яреськах мали осідок козацько-старшинські (згодом дворянські) родини, які особливо тісно були пов'язані з Гоголями-Яновськими й Трощинськими. Один із таких родів – **Леонтієви** (Леонт'єви). Здогадуємося, що походить він від Данила Леонтійовича (це ім'я по батькові), який 1686 року служив яреськівських сотником Миргородського полку. Його наступник на цьому уряді Роман Леонтієвич (Леонтієв) за різних років від 1710 до 1730 років був дійсним, а часом наказним сотником. Він став власником 10 дворів у Яреськах “по универсалу полковника Миргородского Данила Апостола, данному в 1710 году для послушания и работизн господских” [50, с.136-137].

З Трощинськими Леонтієви зблизилися в середині XVIII століття, коли помер військовий товариш Миргородського полку Прокіп Андрійович Трощинський (батько відомого царського міністра Дмитра Прокоповича Трощинського). Вдова Прокопа Марина 29 липня 1757 року вдруге вийшла заміж за Данила Леонтієва, шлюб вони брали в церкві Різдва Христового в Яреськах [51, арк.24зв.]. Новий чоловік Марини Трощинської Данило Леонтієв (народився близько 1726 року), незважаючи на досить молодий вік, уже був “вдов по двоих женах”. У 1757 році він служив канцеляристом Миргородської полкової канцелярії, того самого літа одержав звання військового товариша. Крім яреськівських маєтностей, він у 1770 році мав ще й дві хати в Миргороді [52, арк.19зв.]. (Згадаймо принагідно, що в Миргородській полковій канцелярії одночасно з Данилом Леонтієвим служив і Панас Дем'янович Гоголь-Яновський).

Протягом трьох поколінь дружили сім'ї Гоголів-Яновських і **Козачківських**. Миргородський полковий суддя Федір Максимович Козачківський, про якого ішлося вище, житель містечка Сорочинців, добре знав Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського та його родину. Збереглися його листи початку 1863 року з Сорочинців, адресовані Панасові Дем'яновичу до Глухова, де той служив військовим канцеляристом у гетьманській резиденції “при письменных делах”. Миргородський полковий суддя просив свого приятеля владнати кілька справ, що стосувалися скарг у Миргородському полку, просив також прислати для розгляду копії документів старшинської ради тощо [25, арк.1-2зв.; 53, арк.1-1зв.]. П. Гоголь-Яновський перебував у курсі справ миргородських полкових можновладців, навіть добровільно виконував функції кур'єра, передаючи листи Козачківського глухівській козацькій еліті. Листувалися Козачківський і Яновський також із приводу особистих господарчих справ, торгівлі горілкою тощо [54, арк.1-1зв.].

Син полкового судді Ф.М.Козачківського Гаврило Федорович (близько 1752 – раніше 1808), військовий товариш Миргородського полку, згодом відставний поручик, жив із дружиною Оленою і дітьми у містечку Яреськах, де мав садибу (підварок) із селянами. Під час служби він не брав участі у військових походах, а “находился по внутренним комиссиям” [37, арк.4зв.]. Був близький до кола, куди входили Гоголі-Яновські, Трощинські, Долгови, Клименки (всі вони були родичами й кумами). Наприклад, хрещеним батьком сина Козачківського – Івана – був яреськівський сотник Йосип Андрійович Долгов, а хрещеним батьком сина Дмитра – Олексій Григорович Клименко.

Особливо теплі стосунки в Гаврила Козачківського склалися з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським. Збереглися листи Гаврила Федоровича до діда Миколи Гоголя, написані з Яресьок і Сорочинців протягом 1763-1799 років. Гаврило Козачківський часто виконував різноманітні доручення Панаса Дем'яновича, про що звітував йому. Звичним було його звертання до адресата: “Милостивый государь и любезнейший братец Афанасий Демьянович”, що свідчило про близький характер їхнього спілкування. Г. Козачківський був довіреною особою П. Гоголя-Яновського в веденні численних справ останнього в судах, у повітового справника тощо [55, арк.1-1зв.].

Г. Козачківський і П. Гоголь-Яновський часто бували в гостині один у одного: Панас Дем'янович у приятеля в Яреськах, а Гаврило Федорович – у мастку друга в містечку Келеберді біля Дніпра, де Гоголі-Яновські час від часу жили у 80-х роках. Г. Козачківський як свідок підписував вірчі листи Панаса Дем'яновича, його родовідне свідоцтво [56, арк.1; 43, с.135], був у курсі справ щодо наміру П. Яновського придбати собі церкву в селі Малому Перевозі [57, арк.1].

Син Гаврила Федоровича Козачківського – Іван Гаврилович, що жив у Яреськах, так само як дід і батько, дружив із родиною Гоголів-Яновських. 1825 року І.Г. Козачківський, у чині колезького секретаря, підписав як свідок духовний заповіт бабусі письменника Тетяни Семенівни Гоголь-Яновської.

Нам удалося знайти точні дані про народження в містечку Яреськах молодшого брата Миколи Гоголя – Дмитра (помер у дитинстві). В метричній книзі Троїцької церкви містечка Яресьок зберігся запис за 1814 рік: “У коллежского ассесора *Василия Яновского родия сын Димитрий*” [58, арк.53зв.]. День народження – 2 червня, день хрещення – 3 червня. Як свідчить запис у графі “Восприемники”, хрещеним батьком новонародженого Дмитра Яновського був колезький асесор Євстафій Ворожка. Подаємо біографічні дані про цього близького знайомого – кума Василя Панасовича Гоголя-Яновського.

Корінний яреськівський житель Остап Федорович **Ворожченко** (він же Євстафій Ворожка, народився близько 1743 року), син військового товариша, розпочав службу в Миргородському

полку 15-літнім юнаком. Як і Панас Дем'янович Яновський, проходив службу канцеляристом (1758), сотенним писарем другої Миргородської та Яреськівської сотень (1761-1781), одержав звання значкового товариша (1772), військового товариша (1782). За час служби “в походах не был, а находилсь по внутренним комиссиям” [37, арк.4зв.,16зв.]. По ліквідації козацького ладу Остап одержав цивільний чин колезького асесора. Як і більшість козаків його соціального рівня, мав садибу в Яреськах, 36 душ чоловічої статі й хутір з 4-х хат. Із дружиною Марією Панасівною вони народили багатьох дітей – синів Федора (1769), Петра (1771), Прокопа (1773), Василя (1779), Мусія (1781), доньку Ганну.

6 травня 1791 року Остап Ворожченко як людина, що була близькою до Гоголів-Яновських, підписав вірчий лист, виданий Панасом Дем'яновичем Яновським Г.Козачківському [59, арк.1зв.]. Досить тісні взаємини спостерігаються у Ворожченків із козаками і дворянами Півінськими – віддаленими родичами Гоголів; донька Остапа Ганна Ворожченківна не раз “восприймала” при хрещенні немовлят родини Півінських. Це все були люди з одного товариського гурту.

Як колись, за давньою приказкою, був “славен Хорол Родзянками, а Лубни Кулябками”, так Яреськи пишались родом **Попатенків**. У 1744-1749 роках яреськівським сотником Миргородського полку був Степан Попатенко. Він закінчив життя в рідному містечку 29 вересня 1756 року в віці 74 літ [51, арк.4зв.].

Його син Панас (Афтанасій) ще зовсім молодим козаком 1737 року тимчасово виконував обов'язки яреськівського сотника – був наказним сотником. А згодом Панас змінив свого батька на уряді дійсного сотника в Яреськах і обіймав цю посаду в 1749-1768 роках. Під час російсько-турецької війни 1735-1739 років, у жовтні 1738 року, козаки Миргородського полку в складі команди, яку очолив лубенський осавул Федір Зарудний, зобов'язані були охороняти кордон по Дніпру й Українській лінії. Панас Попатенко тоді як наказний сотник мав під своєю орудою 115 шабель козаків Миргородського полку [60, с.69].

Підпис яреськівського сотника П. Попатенка бачимо під “Наказом шляхетства малоросійським депутатам” з нагоди створення нового Уложення 1767 року. В пізніших документах 80-х років він фігурує вже як “увольнений сотник”, власник селян у Яреськах і в хуторі Кривоузозовому Говтв'янського повіту. Помер сотник Панас Степанович Попатенко у Яреськах 15 вересня 1790 року у віці 79 літ [61, арк.71].

Є відомості про численні стосунки роду Попатенків із Гоголями-Яновськими, які теж часто жили в Яреськах. У 80-х роках XVIII століття у Говтв'янському повітовому суді розглядалася справа між колишнім сотником Панасом Степановичем Попатенком, із одного боку, й бунчуковим товаришем Семеном Лизогубом та його зятем Панасом Дем'яновичем Яновським, з другого боку, щодо утримування Яновським у його хуторі, очевидно, біля Яресьок, двох попатенкових кобил із лошатами. Втім, справа закінчилася благополучно: сусіди помирилися, Попатенко був “за обиды подовольствован” [18, арк.1-2зв.], і обидві сім'ї залишилися приятелями.

Син сотника Панаса Попатенка Прокіп (народився близько 1751 року) із шістнадцяти літ служив у полку підканцеляристом, від 1772 року – канцеляристом, 1780 року одержав звання військового товариша, а з часом – поручика. Із дружиною Марфою Семенівною вони мали синів Григорія і Володимира. Їхніми друзями були яреськівські родини знатних козаків Ворожченків, Харлампія Півінського, полкового хорунжого Семена Короленка, священика Левицького, грузинського князя Олексія Пхеїдзе. 1806 року поручик Прокіп Попатенко ще був живий і господарював у хуторі Хвощевому біля Яресьок [62].

Прокопів син Григорій, мабуть, був першим у роді Попатенків, хто пішов не військовою, а цивільною стежкою. Він жив у Яреськах, мав дрібний чин колезького секретаря. Коли 1825 року бабуся Миколи Гоголя Тетяна Семенівна Гоголь-Яновська написала духовний заповіт про спадщину у Василівці й Яреськах, то Григорій Прокопович Попатенко на її прохання як свідок підписався під цим документом [63, с.45]*. Як бачимо, Гоголі й Попатенки контактували протягом багатьох десятиліть.

Був у роді Попатенків ще й третій сотник – Олександр, він 1756 року урядував у другій Миргородській сотні [64, с.42]. У 80-х роках він був співвласником села Малих Сорочинців (воно входило до складу другої Миргородської сотні) й володів хутором поблизу цього села. 1791 року він, уже “увільнений сотник”, жив усе в тих таки Малих Сорочинцях. Мав сина Петра й доньку Катерину. Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знав Петра Олександровича Попатенка; про цю особу йшлося в листі Олексія Данилевського до Панаса Дем'яновича 1789 року – як про їхнього спільного знайомого [65, арк.1].

Ще один представник яреськівського роду Попатенків – запорізький старшина, писар Павло Попатенко 1773 року, під час російсько-турецької війни стояв на чолі Другої команди козаків на Дунаї [66, с.132]. Того самого року він увійшов до складу депутації “столичників”, яких Військо

* У праці В. Чаговця Г.П. Попатенко хибно записаний як Поталенко.

Запорізьке відрядило до російського імператорського двору для вирішення політичних і фінансових питань, зокрема, щодо жалування для війська [66, с.152].

З останнім фактом, на нашу думку, пов'язані історичні ремінісценції у творчості Миколи Гоголя. Всі пам'ятають епізод із "Ночі перед Різдрвом", коли коваль Вакула, осідлавши чорта, прилетів до російської північної столиці й разом із запорожцями прибув до палацу імператриці Катерини II. Можливо, саме в Яреськах, у товаристві сусідів і ровесників свого діда Панаса Дем'яновича, від старого запорізького козака-бувальця Павла Попатенка чув юний Гоголь розповідь про козаків-"столичників". Такі історії довго трималися в пам'яті людей із козацько-старшинського середовища, а молодий письменник, прагнучи збирати яскраві факти з української давнини, з удачністю запам'ятав їх і згодом використав у своїх творах.

Ще від яреськівського городового отамана (1723-1730) Дмитра Пащенка йдуть гілки знаменитого роду **Пащенків**. Військовий товариш Корнилій Пащенко (народження близько 1743 року) розпочинав службу в Миргородському полку одночасно з Панасом Яновським, дослужився до полкового хорунжого й секунд-майора. Їм часто доводилося бути разом – і в Яреськах, і в справах військової служби.

6 травня 1791 року секунд-майор Корнилій Пащенко як свідок підписав "при печатех" "Відкритий вірчий лист" Панаса Дем'яновича, яким Яновський доручав ведення своїх справ у полтавського земського справника [67, арк.1-13в.]. 1794 року К. Пащенко підписав родовідне свідоцтво свого приятеля П. Яновського. Пащенко близько знався з друзями Гоголів Данилевськими [19, арк.417зв.]. Секунд-майор мав дочок Мотрону й Парасковію, ровесниць Василя Панасовича Гоголя-Яновського [68, арк.4зв.].

Одним із найбільших дідичів у Яреськівській сотні Миргородського полку (згодом території Говтв'янського повіту) був миргородський сотник Кирило **Забіла**. 1770 року в селі Тусі (Федунці) йому належало 88 хат [52, арк.40зв.]. Наприкінці 80-х років XVIII століття його сини Андрій, Павло та Олександр володіли в селах і хуторах Говтв'янського повіту значними маєтностями: у селах Молодиківщині (228 душ), Жабокриках (130 душ), Федунці, Старому Тусі, в хуторі при Злодіївських млинах, у хуторі Вродливців [20, с.248,249,260,273,275 та ін.].

У 1810-1830 роках у Яреськах мали селян капітани Олександр і Павло Забіла, їхні землі лежали поряд із "грунтами" поміщиків Ворожченків [7, арк.125зв.; 69, арк.21зв.]. Павло Кирилович Забіла, миргородський повітовий хорунжий, помер між 1825 і 1829 роками. Його син Яків Павлович Забіла (за антропонімічною інтерпретацією аристократії XIX століття – Забелло) був товаришем Миколи Гоголя під час їхнього навчання в Ніжинській гімназії; Гоголь згадував його в листі до матері 1825 року [70, с.31].

У містечку Яреськах мала підданих вдова миргородського полковника Василя Капніста – Софія Андріївна **Капністова**, "бригадирша" [71, арк.1], власниця великого маєтку в селі Обухівці, одна з найбагатших паній Полтавщини. Вона не тільки знала Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського як сусіда, а й кореспондувала з ним. П. Яновський як службовець гетьманської канцелярії в Глухові всіляко сприяв проходженню там справ своїх земляків із Миргородського полку, зокрема, й справ Софії Капністової про розподіл 1763 року капністівських не рухомостей [72, арк.1зв.].

Окрім того, Панас Дем'янович особисто передавав ділові послання від Софії Андріївни до миргородського полкового судді Федора Максимовича Козачківського. Дідичка Капністова повністю довірялася Яновському, в листах скаржилася йому на "недоброзичливців моїх миргородських старшин" [73, арк.1].

В самому містечку Яреськах і в його околицях, у селі Тусі (Федунці), що за 17 верст від гоголівської Яновщини (хутора Купчиного), жили дрібні дворяни **Півінські**, нащадки козаків Півнів. Федір Півінський у 1763-1781 роках мав звання сотенного отамана Яреськівської сотні. Його син Петро (народження близько 1755 року), теж яреськівський сотенний отаман, власник 36 душ чоловічої статі, змолоду брав участь у російсько-турецькій війні, в боях у Криму, завдавав тривоги ворогові під фортецею Кінбурном [37, арк.48зв.-49]. Вийшов у відставку секунд-майором. Сучасник і земляк Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, Петро Півінський добре знав його родину й через це 1794 року підтвердив своїм підписом родовідне свідоцтво цієї сім'ї [43, с.135]. Півінські навіть доводилися Гоголям-Яновським віддаленою ріднею.

Візьмемо на себе сміливість висловити припущення, що саме поміщик-земляк Петро Півінський послужив Миколі Гоголю прототипом персонажа з другого тому поеми "Мертві душі". Наша гіпотеза ґрунтується на тотожності імення реальної особи й персонажа (Петро) та на промовистій схожості прізвища Півінський, що є похідним від "Півень", з російським відповідником Петух у авторському трактуванні Миколи Гоголя. Письменник просто переклав українське прізвище на російську мову.

Серед дворян, які 1794 року підписали родовідне свідоцтво Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського, був поручик Григорій **Шепітько** (Шепітьков). Що це за людина? За метричними

книгами яреськівської Троїцької церкви вдалося з'ясувати, що народився він близько 1750 року, а помер у Яреськах 9 лютого 1828 року в віці 77 літ [74, арк.57]. Походив він із стану “можнійших” козаків містечка Яресьок, один із його предків був титарем – церковним старостою. За часів Василя Панасовича Гоголя-Яновського в Яреськах жили військовий товариш Григорій Климович Шепітько (1786-1829) і дворянин Сава Шепітько.

Яреськівські козаки Гончаренки, ставши наприкінці XVIII століття, у річищі тогочасних суспільних прагнень, дворянами **Гончаревськими**, в XIX столітті почали писати своє прізвище як подвійне – Гайдаки-Гончаревські, що теж було суголосне тодішнім віянням і мало б підкреслювати поважність роду.

Дворянин Антін Якович Гончаревський, “полковий канцеляриста”, був довіреною людиною Гоголів-Яновських, либонь, від часів служби Панаса Дем'яновича. Коли 1791 року дід Миколи Гоголя судився в Полтавському суді зі значковим товаришем Семеном Довбишем за хутір Яворівщину, Антін Якович Гончаревський одержав від подружжя Гоголів-Яновських “верующий лист”, тобто доручення на одержання рішення суду [56, арк.1].

До найближчого оточення Гоголів-Яновських протягом кількох поколінь належали **Данилевські** – великий і знатний козацько-старшинський рід Миргородського полку, відомий ще з першої чверті XVIII століття. За часів миргородського полковника Данила Апостола полковим хорунжим і полковим осавулом (1722) служив Данило Данилевський. За полковництва Павла Апостола (1730) на документах миргородської полкової канцелярії бачимо підписи канцеляриста Федора Данилевського. Поважним паном у Миргородському полку був Левко (Лев) Іванович Данилевський (народження 1738 року), він же Лапа-Данилевський, полковий хорунжий (1766-1769), земський комісар, бунчуковий товариш (1779). Його підпис є на документі “Накази малоросійським депутатам” від місцевих дворян з приводу укладення Нового Уложення 1767 року [75? с.65]. Після ліквідації Миргородського полку він у 1782-1784 роках був на посаді миргородського полкового скарбника [76, арк.2зв.], дослужився до чину надвірного радника.

Лев Данилевський жив у містечку Шишаках, але, крім того, ще володів розпорощеними маєтностями у Говтв'янському повіті, що раніше були на території Миргородського полку. Йому належало містечко Шишаки, частина села Перевозу, 5 хат у Шишацькій сотні й 22 хати в хуторі Купчиному [20, с.157,256,263,277]. Раніше, до Лева Данилевського, власниками тієї, не гоголівської, частини хутора Купчиного були Лісницькі, нащадки миргородського полковника Григорія Лісницького. Ставши після Лісницьких господарем частини хутора, Лев Данилевський близько зійшовся з Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським. Їхні стосунки були настільки довірливими, що 15 жовтня 1779 року бунчуковий товариш Лев Данилевський на час своєї відсутності в Миргородському полку дав Панасові Яновському “верующий открытый лист”, яким доручав своєму сусідові й співвласникові доводити права власності його, Данилевського, маєтностей:

“Верующий открытый лист. Понеже я сам по моей должности, при межевании границ Малороссийской и Новороссийской губернии быть и владения своего защитить не могу, для того оное мое владение, лежащее на границах сих губерний, показать и что оное владение мое есть полку Миргородского, и из давних лет в оном Миргородском полку состоит, доказывать ревизиями как первейшим документом письменным, так и владением моих предшественников Лесницких, верю я господину войсковому канцеляристе Афанасею Яновскому с тем полномочием, что он, Яновский, по сему межеванию ни учинит, я спорить и прекословить не буду. Для чего и сей верующий лист при печати мей и при свидетелях подписал 1779 году октября “15”. Бунчуковий товариш Лев Данилевский. При сем изверении был и восвидетельство с приложением печати подписался Миргородского полку депутат сотник яресковский Иосиф Долгов” [49, арк.1].

Цей документ скріплений гербовою печаткою Лева Данилевського. Як повітовий скарбник, він розпоряджався всіма фінансовими справами Миргородського повіту, на той час це була дуже поважна посада. Лев Данилевський (Лапа-Данилевський) мав досить широкі знайомства і зносини, які сягали, наприклад, відомого церковного і культурного діяча кінця XVIII століття Іоанна Леванди (близько 1735-1814), випускника Київської академії, священника Київського Софійського собору, знаного проповідника [77, с.63]. Не виключено, що вони разом навчалися в академії.

Дружина Лева шишацька дідичка Пелагея Василівна Лапина-Данилевська листувалася з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським, збереглися два її листи 1815 й 1822 років. Діти Лева й Пелагеї Надія і Єгор Лапи-Данилевські теж контактували з Гоголями. З середини XIX століття нащадки Лева Лапи-Данилевського, щоби більше “ушляхетнити” свій рід, стали іменувати себе Лаппо-Данилевськими.

Родич пана Лева (здогадуємося, брат) Іван Данилевський, маючи добру освіту, 1770 року служив у Петербурзі перекладачем Державної Колегії іноземних справ [52, арк.8зв.]. Він був першим в українському роді Данилевських, від кого пішла традиція служити в північній столиці

тодішньої Російської імперії. Іван Данилевський успадкував від батьків маєтності в двох сусідніх селах Миргородського полку – Олефірівці (52 хати) й Семереньках (54 хати) [52, арк.8зв.,49зв.]. Як велось за тих часів, власник села мав дбати про облаштування сільського храму. Тож і Іван Данилевський 1760 року збудував у Олефірівці дерев'яну Покровську церкву [78, с.658]. Родину Івана Данилевського на Миргородщині називали за його службовою посадою “Переводчиками”. Його дружина, “переводчиця”, 1781 року мала в Шишацькій сотні хутір за дві версти на північ від гоголівської Яновщини; аж до початку ХХ століття він зберігав свою давню назву – Переводчиків хутір [79, с.68].

Ще один представник цього роду Олексій Федорович Данилевський, сотник Миргородського полку, 1787 року був співвласником запільських сіл Миргородського повіту: він мав 255 душ у селі Олефірівці й 204 душі в Семереньках.

Після ліквідації козацтва О. Данилевський одержав звання майора. Понад 10 років, із 1804 по 1815 рік, миргородське дворянство обирало його повітовим маршалом (згодом ця посада називалася предводитель дворянства) [80, с.214; 81, с.414]. За час російсько-французької війни 1812 року Олексій Данилевський проявив себе здібним організатором дворянства, тож не випадково на виборах 1815 року його вже було обрано на уряд полтавського губернського маршала. За деякими даними, О.Ф. Данилевський доводився дядьком Олександрові Семеновичу Данилевському, другові Миколи Гоголя. Протягом усього життя О.Ф. Данилевський тісно спілкувався з Гоголями-Яновськими, листувався з ними. Наприклад, 17 серпня 1789 року він писав листа з Олефірівки до Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського з приводу їхніх спільних знайомих [65, арк.1].

Життєві стежки Данилевських і Гоголів-Яновських постійно перетиналися. У другій половині ХVІІІ століття в містечку Яреськах жив сотенний писар Яреськівської сотні Миргородського полку Федір Данилевський [4, арк.110]. Він помер сорокалітнім 1769 року в Яреськах, залишивши по собі синів Феодосія, Якима і Йосипа. Це була рідня олефірівських і семереньківських Данилевських. Всі вони добре знали сім'ю Гоголів-Яновських. Феодосій, поручик, 1791 року підписав як свідок вірчий лист Панаса Дем'яновича Яновського.

Питання зв'язків родини Гоголів із містечком Сорочинцями розглядалося в науковій літературі, здебільшого, в одному аспекті – в плані літературної творчості М. Гоголя. А тимчасом ці стосунки мали значно глибше історичне коріння.

Родина Гоголів була пов'язана з відомою на Миргородщині родиною **Шульженків**. Козаки Шульженки служили в Миргородському полку ще 1649 року [82, с.259]. 1737 року в Сорочинцях жив значковий товариш Федір Шульженко. Його син Семен (народження 1751 року), освічений молодий козак, розпочав службу в полку 1771 року, дослужився до звання миргородського полкового артилерійського осавула [37, арк.56зв.-57]. По ліквідації Миргородського полку Семен Шульженко одержав звання поручика, 1806 року мав у Сорочинцях 12 душ чоловічої статі [83]. З Шульженками знався ще дід Миколи Гоголя Панас Дем'янович. До нащадків цього козацького роду в Сорочинці приїздив і Микола Васильович Гоголь. Він бував там у Софії Максимівни Аксюкової, котра належала до тих старосвітських українських паній, пам'ять яких ще зберігала різні яскраві історії з давніх козацьких часів. Саме в неї Гоголь черпав матеріали для своїх творів на історичну тематику, записував її розповіді про козацьку й церковну старовину [84, с.388; 85, с.4].

Серед найближчих знайомих Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського був миргородський полковий хорунжий, а згодом полковий осавул, житель Сорочинців Марко **Козиненко**. Відомі чотири листи М. Козиненка до Панаса Дем'яновича, написані з Сорочинців до Глухова – місця служби військового канцеляриста П. Яновського – в 60-80-х роках ХVІІІ століття. Характер кореспонденції дружньо-діловий, довірливий: Марко Козиненко просив Панаса Яновського передати листи до Глухова знатним людям того часу – Іванові Капітоновичу Канієвському й Василеві Григоровичу Туманському, тодішньому старшому військовому канцеляристові й помічникові генерального писаря Андрія Яковича Безбородька, а згодом відомому державному діячеві Гетьманщини.

У листах Марка Козиненка до Панаса Яновського є й поради побутового змісту, наприклад, де можна роздобути добрі сиві смушки. Навесні 1780 року Козиненко просив Панаса Дем'яновича прийняти на літню пашу в хутір Купчин 80 своїх овець [86, арк.1].

Марко Антонович Козиненко помер 1793 року в Сорочинцях. Його нащадки теж служили в Миргородському полку, були пов'язані родинними, свояцькими й кумівськими стосунками з сорочинськими дворянами козацького походження – Чарнишами, Малинками, Данилевськими, Улізьками, Барановими, Кальнобродськими, зі священниками Кониськими, Павловськими та іншими. Це все були люди з оточення діда й батька Миколи Гоголя.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знався також із миргородським полковим осавулом Тихоном **Кальницьким**, старим сорочинським дідичем: на одному з документів Т. Кальницького стоїть підпис П. Яновського [4, арк.72].

Місто Миргород не тільки дало назву збірці творів Миколи Гоголя. Як полкове місто воно відіграло значну роль і в житті предків письменника. В ньому жило чимало друзів і знайомих Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського.

За образною характеристикою письменника початку XIX століття Івана Федоровича Тимківського (дядька Гоголевого приятеля М.О. Максимовича), друга половина і кінець XVIII століття були часами "Малоросії, яка скидала кунтуш і червоні чоботи для віцмундира і канцелярського зеленого столу" [цит. за вид.: 87, с.324]. Такою була доля кількох сотень колишніх українських старшин середньої ланки козацької ієрархії. До них належали, зокрема, Панас Дем'янович Гоголь-Яновський та його добрий знайомий і приятель Яків Юхимович Бровко.

Рід **Бровків** походив від козака Хорольської сотні Миргородського полку Павла Бровка, який записаний ще в реєстрі 1649 року. Сім'я мала досить скромні земельні володіння в селі Милюшках, яке в XVIII столітті належало до 1-ї Миргородської сотні Миргородського полку. 1738 року в Милюшках жив однокінний козак-підпомічник Юсько Бровченко [88, с.115]. З часом Бровки стали заможнішими, купивши ґрунтів та інших угідь у сусідніх поміщиків [4, арк.50]. Яків Юхимович Бровко (1752 – не раніше 1825) ще підлітком став служити в Миргородському полку полковим канцеляристом. 1779 року одержав звання військового товариша, 1780 року був сотенним отаманом 1-ї Миргородської сотні [89, арк.137зв.; 90, арк.228зв.]. Брав участь у закордонних походах. У 80-х роках він мав у Миргороді 15 дворів з 31 душею чоловічої статі, у селі Милюшках – 38 душ, у хуторі Милюшківському – 7.

1782 року Яків Бровко (а на той час він за документами уже став Бровковим) фігурує як дворянський засідатель Миргородського повітового суду. На Миргородщині його поважають, 1788 року обирають депутатом Миргородського повіту в дворянському зібранні Київського намісництва [91, с.177]. По ліквідації козацтва він одержав офіцерське звання секунд-майора (як і Панас Гоголь-Яновський). Його автографи бачимо на багатьох судових документах Миргорода 80-х років.

Цікаво, що серед знайомих Гоголів-Яновських на Полтавщині було дуже багато службовців різноманітних судів – міських, повітових земських, підкоморських. Належав до цієї когорти і Яків Юхимович Бровко. 1791 року він служив земським справником у Миргородському нижньому земському суді [56, арк.13в.], а вже в 1804-1813 роках ми бачимо "пана майора і кавалера" Я. Бровка на посаді підкоморія Миргородського підкоморського суду, він мав нагороду – орден Святого Володимира 4 ступеню.

Я.Ю. Бровко володів, крім 76 душ чоловічої статі, луками в пониззях річки Хоролу між Милюшками і Слобідкою, 1795 року мав вітряк на околиці Миргорода. 1810 року Яків Юхимович був власником хутора Рублівського, що за дві версти від міста (нині в його межах), мав там винокурню на чотири котли, в якій щороку викурював 1000 відер горілки [92]. У документах згадується також Бровків садок, який був поряд із землями гоголівського знайомця Василя Яковича Ломиківського [93, арк.27зв.].

У самому Миргороді Бровкам належали урочища Острів і Бровківщина. (Бровківщина – це місцина, де, за переказами старих миргородців, жили також сусіди-поміщики, з яких Гоголь "списував" своїх знаменитих персонажів Івана Івановича та Івана Никифоровича. Цей збіг не випадковий, мабуть, саме тут і зупинявся Гоголь, приїжджаючи до Миргорода, можливо, до Бровків).

Яків Бровко був одружений із донькою миргородського сотника Григорія Осипова – Катериною [94, арк.3зв.]. Цей факт зближував миргородського дідича з Кибинцями, де був маєток предків Катерини. Тож Яків Юхимович потрапив до кола дворян, які були гостями-завсідниками в маєтку Д.П. Трощинського в Кибинцях. Був близько знайомий із родиною сорочинського лікаря М.Я. Трохимовського (в будинку якого згодом народився Микола Гоголь).

Із Панасом Дем'яновичем Гоголем-Яновським Яків Бровко знався ще від часів козацької служби, добре знав його родину, тож 1794 року він підписав як свідок родовідне свідоцтво Яновського.

Зберігся лист Якова Юхимовича до Василя Панасовича Гоголя-Яновського від 11 червня 1818 року з Миргорода до Кибинців. Із листа з'ясовуємо, що Яків Бровко виступав посередником у справі продажу винокурного і кінного заводів та винокурного посуду з яреськівської економії Д.П. Трощинського – хомутецькому дідичеві Іванові Матвійовичу Муравйову-Апостолу [95, арк.1-13в.].

Подружжя Бровків жило в Миргороді до глибокої старості. Яків Юхимович ще був живий у квітні 1825 року. Донька письменника В.В. Капніста Софія Василівна Скалон, розповідаючи про поїздку Капністів із Обухівки до своїх родичів у село Трубайці, згадувала: "Ми як завжди виїздили рано вранці, щоб потрапити до вечора в село дядька. Напівдорозі, в маленькому містечку Миргороді, ми зупинилися обідати і годувати коней у старичків, наших знайомих, Бровкових, котрі славилися в той час дивовижною добротою й гостинністю. Старий і старенька зустрічали нас завжди з великою привітністю і не знали, чим і як нас частувати. Коли б не їх описав М.В. Гоголь у

своїй повісті “Старосвітські поміщики” [96, с.318]. Свого часу Я.Ю. Бровко як судовий службовець допомагав В.В. Капністові підтвердити його майнові права, листувався з письменником із цього приводу [97, арк.1-1зв.; 98, арк.3].

На відміну від бездітного подружжя Товстогубів із “Старосвітських поміщиків”, Бровки мали нащадків. Збереглися відомості про Семена Яковича Бровкова, кавалера ордена Святої Анни 2 ступеню (1813 рік), і про Олександра Яковича Бровкова, миргородського дідича, поручика артилерії (1831), власника хутора Багачок біля села Петрівців.

Такі люди, як Бровки, що жили на зламі двох епох, були останніми з представників старого світу – доби козаччини, життям і побутом якої так пильно цікавився молодий Микола Гоголь. Письменник за років юності часто бував у середовищі таких “старосвітських поміщиків”, котрі доживали віку в своїх старовинних садибах. Своім гострим оком він тонко підмітив, а небуденним талантом повідав світові, що ідилія цих старих патріархальних дворянських гнізд була несправжньою, позірною, що за нею крилася трагедія суспільного життя України – порожнього й безглузлого життя людей, молодість яких була осяяна козацькою славою, а старість дотлівала в забутті й духовній пустці. Тому і виривався із грудей Гоголя отой зболений вигук: “Сумно!”...

У другій половині XVIII століття більша частина села Шахворостівки, що поблизу Миргорода, перебувала у власності Якова Петровича **Ломиківського** (народження 1745 року). Разом із родовим маєтком у селі Милюшках і віном дружини Марії Василівни Родзянківни – селом Панасівкою – в руках у Якова Ломиківського було 236 душ чоловічої статі. Змолоду господар служив у армії, 1771 року “за храбрыя противу неприятеля поступки” одержав чин поручика, брав участь у закордонних походах, а 1772 року звільнився від служби [90, арк.288зв.-289].

1777 року в селі Милюшках Миргородської сотні народився Василь Якович Ломиківський, майбутній дослідник української історії, збирач козацької старовини, етнограф, фольклорист. Василь Якович був праправнуком гетьмана Данила Апостола і праправнуком знаменитого Івана Ломиківського (1654-1714), генерального обозного, палкого прихильника гетьмана Івана Мазепи.

Гоголі-Яновські дуже тісно були пов’язані з Ломиківськими. Панас Дем’янович Гоголь-Яновський знав діда, батька і дядьків Василя Яковича. З Ломиківськими Гоголі спілкувалися досить часто: зустрічі відбувалися і в їхніх власних маєтках, і в сусідів, а щонайчастіше – у Дмитра Трощинського, в Кибинцях. Один із родичів В.Я. Ломиківського Петро Іванович Ломиківський, капітан, засідатель Миргородського повітового суду (1787-1791), дідич села Ярмаків, був постійним гостем у Кибинцях у Д.П. Трощинського. Є його лист-записка до Василя Панасовича Гоголя-Яновського в Кибинці, датований 6 жовтня 1823 року.

Знаменитий рід Миргородського полку – **Родзянки** – головним осідком мав місто Хорол та містечка й села, що прилягали до нього. Уряд миргородського полкового обозного у XVIII столітті посідала ціла династія Родзянків: Василь, Степан, Ярема (Ієремій) та Федір Родзянки. Це були надзвичайно багаті дідичі. В кріпосній книзі земського суду Миргородського повіту вписано кілька сотень купчих, уступних, замінних “кріпостей”, за якими обозний Ієремій Родзянко придбав собі землі, ліси, луки на території, здебільшого, Хорольської сотні Миргородського полку в 1732-1765 роках. Крім хорольських “добр”, Ієремій разом із братом Василем Степановичем Родзянком повноправно володів селом Панасівкою (Опанасівкою) Сорочинської сотні.

Ще один їхній брат Семен Степанович 1773 року був суддею Миргородського земського суду. Із цим поколінням Родзянків близько зазнайомився Панас Дем’янович Гоголь-Яновський і родина Капністів.

Дід Миколи Гоголя добре знав увесь рід Родзянків. Про це свідчить лист 1797 року шишацького дідича Федора Клименка до його друга і свояка Панаса Дем’яновича, в якому Клименко хвалиться: “...Петр Петр[ович] Кановницын пожалован генерал-майором и шефом в тот самой полк, где и мой Федюша [син Клименка – Л.Р.]” [57, арк.1зв.]. Гоголь-Яновський і Клименко знали П.П.Коновніцина через те, що за цим знаменитим генералом у другому шлюбі з 1792 року перебувала Ганна, донька миргородського полкового обозного Ієремія Степановича Родзянка [99, с.300].

В орбіті знайомств Панаса Дем’яновича Гоголя-Яновського наприкінці XVIII століття перебував Павло Іванович Родзянко (? – 1805), поміщик міста Хоролу й села Радалівки, сотник (1781), повітовий суддя (1786) і підкоморій (1800) Хорольського повіту. Він мав двори також у містечку Шишаках Миргородського повіту, через що його судовими справами жваво цікавилися Панас Дем’янович Гоголь-Яновський і Федір Клименко [41, арк.1].

Син Василя Степановича Родзянка Гаврило Васильович (народився близько 1751 року) був власником села Родзянків (нині село Веселий Поділ Семенівського району Полтавської області). В 1786-1805 роках дворянство Хорольського повіту обирало його своїм провідником. Рідна сестра Гаврила Васильовича Родзянка Марія вийшла заміж за Якова Петровича Ломиківського й народила сина Василя – майбутнього історика й етнографа. Гаврило Васильович став хрещеним

батьком свого рідного небожа Василя Ломиківського [100, с.194]. Тож стосунки Родзянків і Ломиківських були якнайтіснішими.

А в Трощинських і в Гоголів-Яновських вони були своїми людьми й частими гостями. “Родзянки приїхали...” – звідомлювала синові Миколі Гоголю Марія Іванівна в листі з Василівки, клопочучись про те, як улаштувати численних гостей.

Село Кибинці часто згадується у працях із гоголезнавчої тематики. В цьому селі розміщалася одна з численних розкішних садиб міністра й державного діяча Д.П. Трощинського. До Кибинців з'їздилися багаті гості з усіх усюд, там влаштовувалися бучні бенкети й учти. Завсідниками у кибинському товаристві були вже згадувані Родзянки, Ломиківські, Данилевські та ще чимало знатних свого часу, а сьогодні вже напівзабутих сімей. Варто розповісти про кількох із них.

Деякі старовинні роди Миргородського краю сягають своїм корінням часів пізнього середньовіччя. Один із таких – рід дворян **Осипових**, родовим осідком якого було село Кибинці, відоме в історії України як культурний осередок саме завдяки іменам письменника М.В. Гоголя та Д.П. Трощинського.

Незважаючи на зовнішні морфологічні ознаки прізвища Осипових, цей рід є не російським, а корінним українським. Він бере початок від миргородського діяча середини XVII ст. протопопа Пилипа (Филипа), який розпочав діяльність ще за гетьмана Богдана Хмельницького. Миргородський панотець мав велику родину, його сини в різних документах згадуються то як Филипенки й Филипівичі, то як Филипиви. Старший із синів, Леонтій, як і батько, став миргородським протопопом, перебуваючи на цій посаді близько 1688-1715 років. 24 квітня 1688 року гетьман Іван Мазепа видав універсал, за яким “пречестний отец Леонтій Филиппович”, до гетьмана “своєю приязню зичливий”, одержав у власність село Кибинці, “спустелое через войни прошлыя давния”. Згідно з цим документом, протопопові дозволялося “як з тех людей тяглых (оприч козаков), що тепер найдуються житлом там, послушенство мати, як и еще внов сколько будет можно людей осадивши, оными владети” [50, с.163]. 1715 року миргородський полковник Данило Апостол підтвердив права синів о. Леонтія на володіння його маєтностями – селом Кибинцями та іншими землями [101, арк.2зв.-3].

Син отця Леонтія, Йосип Леонтієв, по смерті батька успадкував село Кибинці. 1737 року Йосип Леонтієв, “товариш полку Миргородського”, мав у Миргороді “за городом”, тобто за межами фортеці, житловий двір, де мешкав постійно, а в Кибинцях – “приїзний двір” [16, арк.45-46зв.], себто садибу, де він зупинявся на час приїзду до села, а також шинок.

Нащадки Йосипа Леонтієва вже мали інше прізвище, за його найменням – Йосипови, Іосифови, Осипови. Найвідомішим із-поміж них став Григорій Йосипович Осипов. У 1750-1763 роках він служив отаманом першої Миргородської полкової сотні й миргородським городовим отаманом, а згодом – сотником першої Миргородської сотні. Крім кибинського маєтку, Григорій Осипов 1770 року мав 9 хат у Миргороді, 3 хати “в хуторі при греблі під Миргородом”¹³⁶ і кілька хат у хуторах своєї сотні [52, арк.21зв.,23зв.]. 1788 року власником частини села Кибинців, одночасно з Осиповими, став дідич Д.П. Трощинський [102, арк.23зв.], родич Гоголів-Яновських. Сотник Г. Осипов помер раніше 1782 року. Його донька Катерина стала дружиною Якова Юхимовича Бровка, сотенного отамана першої Миргородської сотні [94, арк.3зв.], давнього приятеля родини Гоголів-Яновських.

Один із членів роду Осипових – Микола Осипов, значковий товариш Миргородського полку, 1785 року служив канцеляристом Миргородського повітового суду. Його підписи бачимо на документах того часу поряд із підписами миргородської козацької старшини Івана Чарниша, Дем'яна Гавриша, Якова Бровка, Григорія Короленка [103, арк.4; 104, арк.12зв.]. Після ліквідації Миргородського полку Микола Осипов одержав звання корнета.

Цікаве відгалуження роду Осипових пішло від Кирила Осипова, жителя Кибинців, корнета (1791). Його син Никифор Кирилович Осипов був близько знайомий із родиною Гоголів-Яновських, які часто жили в Кибинцях у свого родича Дмитра Прокоповича Трощинського. Мати письменника Марія Іванівна Гоголь-Яновська приятелювала з кибинською сусідкою-поміщицею – дружиною Никифора Кириловича Осипова (за деякими даними, обидві панії навіть доводилися одна одній далекими родичками).

Никифор Кирилович мав невисокий чин колезького реєстратора, 1829 року служив засідателем Миргородського нижнього земського суду [105, с.403]. Цілком імовірно, що саме від спілкування з Н.К. Осиповим молодий Микола Гоголь черпав відомості про порядки в судових установах повітового міста Миргорода, які згодом так талановито з гумором відтворив у своїй “Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем”.

Рід дворян Осипових із села Кибинців упродовж XVIII-XIX століть був у нурті політичного, духовного, громадського життя Миргородського краю. У родині Осипових пам'ятали й зберігали перекази про Гоголів.

“Чи не будете бачитися з **Шамшевими**?” – запитував письменник у листі до матері з Петербурга від 29 вересня 1830 року і просив підтримки цієї впливової родини в своїх службових справах у столиці [70, с.163]. Що це за люди? Одна з цікавих постатей догоголівських і гоголівських часів на Миргородщині – генерал-майор Олександр Якович Шамшев, багатий сусід Д.П. Трощинського. Шамшев мав родинний зв'язок із Апостолами: він узяв собі за дружину Катерину Петрівну Апостол (1750-1824) [28, с.9], онуку гетьмана Данила Апостола й доньку лубенського полковника Петра Даниловича Апостола. Шамшеви доводилися родичами й Ломиківським. Олександр Якович Шамшев 1773 року служив у чині капітана лейб-гвардії Преображенського полку, згодом бригадира. 1787 року він уже генерал-майор, 1789 – генерал-поручик, на початку XIX століття – генерал-лейтенант. Шамшев володів великими маєтками у сусідніх Миргородському й Лубенському повітах, мав 523 душі в селі Шарківщині (село перейшло до нього від Апостолів), 164 душі – в селі Ромоданівці, 317 душ – у селі Кривій Руді, в хуторі Конюшівському. Заснував село Бригадирівку, найменовану за його званням. У Шарківщині Шамшеви тримали великий винокурний завод.

Син генерала Петро Олександрович Шамшев у 1835-1841 роках посідав крісло провідника шляхетства Миргородського повіту, мав чин статського радника. Шамшеви жили, здебільшого, в Петербурзі, але літо гайнували в Шарківщині, часто буваючи на велелюдних учтах свого сусіда – “кибинського царя” Дмитра Трощинського. Саме в Кибинцях і зацікавився з цією родиною Микола Гоголь.

Рід **Зарудних** – старовинний козацько-старшинський рід Миргородського полку ще від часів Хмельниччини. Гоголі-Яновські мали численні стосунки з Зарудними протягом трьох розглянутих нами поколінь. Ще наприкінці XVII століття, за гетьмана Мазепи, Зарудні одержали універсали на володіння селами Слобідкою й Тухом, можновладно розпоряджались селом Злодіївкою, мали підданські двори й маєтки в Миргороді, Яреськах, у містечку Шишаку, в селах Ерках, Петрівцях, Зуївцях, Малих Сорочинцях, Довгалівці. Данило і його син Василь Зарудні були миргородськими сотниками в першій половині – середині XVIII століття.

Панас Дем'янович Гоголь-Яновський добре знав Якова Мусійовича Зарудного, власника села Слобідки (мав там 528 душ), у 1763-1770 роках миргородського полкового хорунжого [52, арк.21], підсудка Остапівського земського суду (1764-1780) [106].

Микола Зарудний, син Якова, у 80-х роках теж служив полковим хорунжим; 1784 року він як депутат Миргородського повіту в дворянському зібранні Київського намісництва, 1784 року підписав грамоту про внесення Панаса Яновського з дітьми до родовідної дворянської книги намісництва [107, с.272].

Василеві Панасовичу Гоголю у справах кибинської й яреськівської економії у 1810-1820-х роках доводилося мати справу з Миколою Зарудним та його матір'ю – старою панією Олександрою Зарудною, вдовою Якова Мусійовича. У їхніх листах до Василя Панасовича в Яреськи йшлося про продаж йому лісу з володінь Зарудних [108, арк.1-13в.; 109, арк.1-13в.].

Біограф Миколи Гоголя В. Шенрок вважав, що побут гоголівських сусідів Зарудних більше, ніж побут старої родини Гоголів-Яновських, нагадував життєвий уклад героїв повісті М. Гоголя “Старосвітські поміщики”, і вважав, що саме подружжя старих Зарудних могло бути прототипами Пульхерія Іванівни й Афанасія Івановича Товстогубів [3, с.29; 110, с.141].

Щонайближчими сусідами Зарудних були пани **Павелки** з села Петрівців, що за 6 верст від Кибинців і за 3 версти від Слобідки. За козацьких часів Петрівці належали до першої Миргородської сотні. 1732 року універсалом гетьмана Д. Апостола село було віддане миргородському полковому сотникові (близько 1729-1737 років) Данилові Павелкові [111, арк.5].

Пан Данило (чи немає тут паралелі з гоголівським паном Данилом із “Страшної помсти”?) мав житловий двір у Миргороді, а в Петрівцях, містечку Сорочинцях і в селі Попівці – приїзні двори. Павелки доводилися ріднею Трощинським [51, арк.27], через що вони, як і співвласники Петрівців Зарудні, часто робили візити до Кибинців. Панас Дем'янович Гоголь-Яновський знав Йосипа Павелка і його сина Данила – військового товариша Миргородського полку, учасника Кримського походу, згодом поручика.

За 4 версти на південь від Кибинців розкинулося село Ярмаки – спадкова прадідизна дворян **Корсунів**. На початку XVIII століття це були заможні (“грунтові”) виборні козаки. За часів Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського там володарювали брати Григорій та Іван Леонтійовичі Корсуни. Як і Панас Дем'янович, в 60-х роках у Генеральній військовій канцелярії “у письменних дел” служив військовим канцеляристом Петро Єремійович Корсун [112, арк.724]. Представник наступного покоління, ровесник Василя Панасовича Гоголя – капітан Михайло Григорович Корсун у 1809-1813 роках перебував на посаді миргородського повітового хорунжого. 1816 року за його сприяння в Миргороді було відкрите повітове училище.

Як і Трощинські та Ломиківські, Корсуни – рідня мазепинців Горленків і Новицьких – належали до українських кіл, яким були близькі опозиційні настрої й автономістські перспективи. Один із

представників роду – підпоручик Василь Іванович Корсун разом із Лук'яновичем із Великих Будищ (приятелем родини Гоголів) 1818 року став членом таємної організації “Товариство першої згоди”, яке діяло в містечку Решетилівці на Полтавщині [113, с.49].

Наприкінці XVIII – на початку XIX століть у Миргороді мав 60 душ поміщик Іван Никифорович **Чарниш** (народився 1740 року), сучасник Панаса Дем'яновича Гоголя-Яновського [114]. Його маєтності були не тільки в Миргороді, а й у багатьох інших селах і містечках: це Яреськи [115, арк.2зв.; 116, арк.1], Сорочинці [117, арк.139], села Баранівка, Чарнишівка Говтв'янського повіту, хутір Говтва [20, с.75,239,276]. Всі ці місця були близько знайомі Гоголям-Яновським.

Дружиною Івана Никифоровича Чарниша була Євдокія, донька колишнього миргородського сотника Григорія Шапи. За часів козацької служби П.Д. Гоголя-Яновського Іван Никифорович Чарниш у 1764-1781 роках був миргородським полковим писарем [89, арк.130; 118, арк.57], потому – полковим осавулом, а 1785 року – суддею Миргородського повітового суду [90, арк.227зв.-228]. Цілком можливо, що Іван Никифорович Чарниш – це батько гоголівського сусіда Василя Івановича Чарниша, власника сусідніх із Яновщиною сіл Чарнишівки й Товстого, де за юних літ часто бував Микола Гоголь у свого друга Олександра Данилевського. І чи не звідси з'явився гоголівський персонаж Іван Никифорович із славнозвісної “Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем”?

Отже, як бачимо, предки Миколи Гоголя мали на Миргородщині широке коло спілкування зі значними фамільними осередками краю, з цілими династіями тих миргородських козацько-старшинських родів, питома вага яких у місцевому соціумі була особливо важливою.

Із досвіду предків – діда й батька – та їхніх знайомих і родичів значною мірою виросли першопчаткі літературної творчості молодого письменника. Микола Васильович писав: “У мене тільки те виходило добре, що взяте було мною із дійсності, із даних, мені відомих”. Саме таким благодатним підґрунтям для його творів і стала історія миргородського козацтва, залишки якого в реальних живих особистостях ще застав юний Гоголь у рідному краї.

Джерела та література

1. [Чаговец В.А.] О Гоголе и его предках. Исследования и материалы. В.А. Чаговца. – К., 1902.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського Національної Академії наук України (далі – ІР НБУВ НАНУ). – Ф. II. – Спр. 4530.
3. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. – Т. 1. – М., 1892.
4. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 429.
5. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4544.
6. Щеголев П. Отец Гоголя // Исторический Вестник. – 1902. – Февраль.
7. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 160.
8. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 233/III, 8953.
9. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 1094/II, 4851.
10. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8564.
11. Н.В. Гоголь. Собрание сочинений в 8 томах. – Т. 1. – М., 1984.
12. Розсоха Л. Миргородщина козацька і гоголівська. – К., 2009.
13. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8231.
14. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8576.
15. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19350.
16. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. I. – Спр. 54476-54478 (28).
17. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: 36. документів / АН України. Інститут української археографії. – К., 1993.
18. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4556.
19. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 124.
20. Описи Київського намісництва 70-80 років XVIII ст. – К., 1989.
21. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4736.
22. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 275/III, 8814.
23. ІР НБУВ НАНУ. – Спр. Гог. 271/III, 8974.
24. Заповідник-музей М.В. Гоголя. – Науковий архів. – Із записок Сергія Олександровича Кованька. – Спр. 82.
25. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8559.
26. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 158.
27. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 183.
28. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908.
29. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 2. – К., 1908.
30. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8584.
31. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 273.
32. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 10016.

33. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. І. – Спр. 61323.
34. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. VIII. – Спр. 254 (127).
35. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 6.
36. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 7.
37. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 92.
38. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8686.
39. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8531.
40. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8529.
41. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8519.
42. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8527.
43. Модзалевский В.Л. К родословной Гоголей-Яновских // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 1. – Полтава, 1905.
44. Придворный месяцеслов на лето от Рождества Христова 1826. – Ч. 2. – СПб., 1826.
45. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8530.
46. Астряб М.Г. Войсковая и городова старшина в Малороссийских полках в 1725 году // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 14. – Полтава, 1916.
47. Центральний державний історичний архів Російської Федерації. – Ф. 1343. – Оп. 19. – Спр. 3296.
48. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4527.
49. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4550.
50. Барвинский В.А. Генеральное следствие о маетностях Миргородского полка. 1729-1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 9. – Полтава, 1912.
51. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 157.
52. ДАПО – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 1.
53. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8560.
54. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8476.
55. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. І. – Спр. 4483.
56. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4486.
57. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8607.
58. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 192.
59. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4482.
60. Репан О.А. Миргородський полк в російсько-турецькій війні 1735-1739 рр. // Січеславський альманах. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2006.
61. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 161.
62. Миргородський краєзнавчий музей. Науковий архів (далі – МКМ. НА). – Документи ХІХ ст. – Тека № 20. – № 799.
63. Чаговец В. О Гоголе и его предках. – К., 1902.
64. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. – К., 1997.
65. ІР НБУВ НАНУ. – Гог. 232/II, 9204.
66. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ 1713-1776. – К., 1994.
67. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. II. – Спр. 4483.
68. Миргородський краєзнавчий музей. Основний фонд (далі – МКМ. ОФ). – № 8765/Д-1671.
69. ДАПО – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1.
70. Письма Н.В.Гоголя. Ред. В.И. Шенрока. – Т. 1.
71. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 159.
72. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8558.
73. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8557.
74. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 193.
75. Наказы малороссийским депутатам 1767 года и Акты о выборах депутатов в Комиссию сочинений уложения. Издание “Киевской старины”. – К., 1889.
76. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 133.
77. Андрущенко Мирослава. Іван Котляревський на тлі української культури ХVІІІ ст. // Київська старовина. – 1998. – № 5.
78. Мартинович П., Горленко В. Церкви старинной постройки в Полтавской епархии // Полтавские епархиальные ведомости. – 1888. – № 18.
79. Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Миргородский уезд. – Полтава, 1905.
80. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова 1804. СПб., (Без года изд.).
81. Полтавские губернские ведомости. – 1850. – № 49.
82. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года... – М., 1875.
83. МКМ. НА. – Квитанція про прийом рекрутів, 1806 р.
84. Гиляровский В. По следам Гоголя.

85. Здоровець Д. Гоголь у Сорочинцях // Прапор перемоги (м. Миргород). – 1968. – 30 березня. – № 38.
86. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 8585.
87. Сочинения Г.П. Данилевского. – Изд. 5-е. – Т. 6. – СПб., 1887.
88. Швидько Г.К. Миргородський полк за переписом 1738 року // Січеславський альманах. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2006.
89. ЦДІАУК. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 2.
90. ЦДІАУК. – Ф. 736. – Оп. 1. – Спр. 948.
91. Киевская Старина. – 1885. – Т. XII, май.
92. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып. 15. – Полтава, 1912.
93. ДАПО. – Ф. 1016. – Оп. 2. – Спр. 1.
94. ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 85.
95. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. – Спр. Гог. 174/8894.
96. Воспоминания С. Капнист-Скалон // Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х годов. – Т. I. – М., 1931.
97. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 23575.
98. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. III. – Спр. 23576.
99. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 4. – К., 1914.
100. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. 3. – К., 1912.
101. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 654.
102. ЦДІАУК. – Ф. 1843. – Оп. 1. – Спр. 25.
103. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 2.
104. ДАПО. – Ф. 1034. – Оп. 1. – Спр. 3.
105. Месяцослов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1829. – Ч. 2. – СПб., 1829.
106. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. I. – Спр. 66079.
107. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем. В двух томах. Приложения. – Т. 2. – СПб., 1856.
108. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. – Спр. Гог. 246/III, 8856.
109. ІР НБУВ НАНУ. – Ф. 324. – Спр. Гог. 247/III, 8857.
110. Шенрок В.И. Материалы для биографии Гоголя. – Т. 2. – СПб., 1897.
111. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 665.
112. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 9157.
113. Медведська Л. Декабристи на Полтавщині. – Харків, 1960.
114. МКМ. НА. – Документи Чарнишів.
115. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 190.
116. ДАПО. – Ф. 1011. – Оп. 1. – Спр. 191.
117. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1014. – Спр. 133.
118. ЦДІАУК. – Ф. 105. – Оп. 2. – Спр. 9.

Summary

The question of relationship of M.V. Gogol's ancestors with the representatives of Cossack starshyna (higher officers) of the Myrgorod regiment is being considered. The influence of this surrounding upon the writer's creative activity is being investigated.

**О. Ф. Бєлов,
Г. І. Шаповалов**

СИМВОЛ ХРЕСТ-ЯКІР (ТРИЗУБ) У ГЕРАЛЬДИЦІ ДОБИ КОЗАЦТВА

Утвердження та вкорінення нового державного герба-тризуба в незалежній Україні залишається важливим суспільно-політичним напрямком розбудови її державності. У зв'язку з цим питання історичної тягlosti цього символу та його духовного змісту набирає особливої ваги.

Історичні джерела свідчать, що за козащини відроджуються та знаходять подальший розвиток давні духовні традиції українців княжих часів та литовсько-польської доби, пов'язані з обожненням і освяченням християнського і, разом з тим, геральдичного символу хреста-якоря. Він, зокрема, прикрашає численні герби козацької старшини, сотень, полків, міст.

Так, символ тризуба або ж хреста-якоря постає у якості головного елементу в гербі гетьмана Богдана Хмельницького. У верхній частині символу на гербі гетьмана ми бачимо подовжений хрест. Його нижня частина поєднана із якірними рогами, які повторюють конструкцію візантійського